

Dette værk er downloadet fra Slægtsforskernes Bibliotek

Slægtsforskernes Bibliotek drives af foreningen Danske Slægtsforskere. Det er et privat special-bibliotek med værker, der er en del af vores fælles kulturarv omfattende slægts-, lokal- og personalhistorie.

Støt Slægtsforskernes Bibliotek – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug. Videre publicering og distribution uden for husstanden er ulovlig.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Samlinger

til

Jydsk Historie og Topografi.

2. Række. IV. Bind.

Udgivet

af

det jydsk historisk-topografiske Selskab.

Aalborg.

Marinus M. Schultz's Forlag.

Trykt i Stiftsbogtrykkeriet.

1893—95.

Fra Østhimmerlands Fortid og Nutid.

Af A. C. Nielsen.

Med livlig Afveksling af Bakkekudier og lave Flader strækker sig Landskabet langs Vildmosen i Øst-Himmerland, gennemgaaende med ret frugtbare Markjorder og vel kultiverede Kær og Enge; kun paa ganske enkelte Steder findes smaa Lyngbanker som Rester af fordums Hedestrøg. Alt dette gælder navnlig om den Sognerække, som umiddelbart grænser til Mosen. Tæt vesten for, op imod Banestrækningen Hobro—Aalborg, ere Hedearealerne allerede betydeligt større og Egnen i det hele taget noget skarpere.

I Forbindelse hermed er Strækningen langs med Vildmosen ligeledes vel befolket og bebygget, helt fra Limfjorden imod Nord til ned i det vidtstrakte Als Sogn imod Syd, og er i materiel Udvikling vistnok paa Højde med de fremmeligste Egne i Jylland. Dens mange gamle Herregaarde og øvrige Fortidsminder samt baade mundtlige og skriftlige Overleveringer vidne tilsammen om, at den ogsaa i ældre Tider har været en af de mere betydningsfulde Landsdele.

Oppe fra Kongerslev Holms højeste Punkt, Grønhøj paa Nørre-Kongerslev Mark (192'), kan Øjet følge et langt Stykke af Vildmosens vestlige Rand og den tilgrænsende Egn Sogn for Sogn. Grønhøj er omgivet af en nydelig ung Granplantage paa 6–8 Tdr. Lands Størrelse, som tilhører Kongerslev Kommune, hvis Fattiggaard ligeledes er beliggende her. Fra dette Punkt og dets lavere Sidepunkter skraane Nørre-Kongerslev Sogns Marker nordpaa ned imod en mægtig Kærflade, der naaer helt ud til Limfjorden, og som nu er næsten fuldstændig

opdyrket og bebygget, men tidligere har været ganske af samme Beskaffenhed som den tilstødende »vilde« Mose. De fleste Steder er Overgangen mellem Holmen og det lave Kær jævn og umærkelig; kun hist og her dannes Grænsen af en lille brat, grønklædt Skrænt.

Der findes et Par større Dalstrøg i den østlige Del af Kongerslev Holm, det ene kaldet Lamdal, det andet Lyngdal; dette sidste benævnedes i sin Tid Trolles Dal, uvist af hvad Grund. Hinsides disse Dalstrøg og helt ude ved Vildmosen hæver sig Kællingbjerg, Egnens højeste Punkt ved Moseranden (122'). Denne store Kridtbanke sænker sig med ~~en~~ stærk Skraaning ned imod Mosen, at Ungkreaturerne og Faarene, som græsse paa dens indhegnede Udside, kun med en vis Forsigtighed kunne befærde denne til det øverste; Dyrene have overfuret den bratte Hældning med smalle Stier paa langs og paa kryds, kun ikke lige op, og i disse Stier ligger Bankens hvide Kridt blottet. Der findes en lille halvt sammensunken Høj paa Toppen af Kællingbjerg, hvorfra der er en meget vid og højest ejendommelig Udsigt ud over Vildmosen, der fra Skræntens Fod breder sig milevidt, lav og jævn som en Havflade, øde og tom og mørk som en midtjydsk Hede. Inderst inde mod »Land« ligge Side om Side som en Række Havebede nogle smaa, indgrøftede Sædagre, Erobringer fra Mosen. Og lig en bred Bugt fra dennes nordlige Del ser man den før nævnte Kærstrækning nord for Kongerslev Holm — opfyldt med en Mængde lyse Husvægge i Flokke og Rader og paa et Stykke smukt indrammet af en Skovstrimmel i Nærheden af Herregaarden Gudumlund.

Foruden de nævnte Høje paa Kongerslev Holm findes en Del andre, men de fleste af dem ere smaa og ikke meget fremtrædende i Terrænet. En af dem, ved Navn Harilds Høj, har dog nok i sin Tid haft et større Omfang, men er bleven formindsket ved Dyrkingen af Jorden der omkring; den ligger ikke langt nordøst for Grønhøj og »har faaet sit Navn deraf, at en dansk, hedensk Konge, kaldet Harild, skal være begravet her i Følge et gammelt Sigende. Paa nogle Agre i Nærheden af denne Høj, hvilke benævnes Harilds Agre, fandt en Husmand en Gang en Guld-Armring, som blev indsendt til det kongelige Musæum og betalt med 94 Rigsdaler rede Sølv«. (Efter en Antegnelse af 1828 i Stedets Kirkebog.)

Nordvestlig paa Holmen ligger Hyldhøj (Hildes Høj?), som er ret anselig; i den har Ejeren af Marken derved i sin Tid fundet en Del Skaar af Urner samt et lille Stenredskab.

Fra Tiden mellem 1594 og 1600 have en Synsforretning over Kongerslev Holms Ejendomme, hvilken giver adskillige ikke uinteressante Bidrag til Belysning af Datidens Jordbrugerforhold. Vedkommende Dokument, der opbevares paa Kongstedlund, er desværre defekt og temmelig medtaget; Begyndelsen mangler, saa dets Datum ikke kan ses saa lidt som dets egentlige retslige Beskaffenhed; muligt er det en Herredstingskendelse.

I nævnte Tid var velbyrdige Mand Niels Juel Herre til Kongstedlund.¹⁾ Han havde mange Skeltrætter og kom da ogsaa i Ufred med Nørre-Kongerslev Bønder og Godset Gudumlund angaaende Grænserne for hans Ejendomme, hvilket gav Anledning til Fremkomsten af ovennævnte Dokument, hvis Indhold kan gengives og refereres saaledes:

» Wonnditt att hannd mindis y xl Aar las Sørinnsen y Nør Kongissløff lx Aar och theris medbrødre for VIII mend att haffue wonnditt Somme miere somme mindre Tha er thzt thenom Alle fuld witterligt wdj guds sanndhiedt att then gamill wrattmoll som liger emellom sønnder Konngissløff egertt Ager Jord och nør Konngissløff hiede och march och saa øster ad nordenn thou Høffue Saa øster ad er huod Agger leger wid nørennde Aff sønnder Konngissløff lönngdalle och øster ad wrattenden Norden om threj Høffue thill enn Andden hoid agger Saa øster neder ad kieritt thzt haffue weritt holt for Rett skiell emellom Sønnder Konngissløff och nør Konngissløff y for^{ne} Aar och haffue ligitt thill for^{ne} Nør Konngissløff ther norden fraa wlast och wkiertt y Alle maade y for^{ne} Aar Thill nu for^{ne} Niels Juell haffr førtt thrette therpaa.«

Samme Bestemmelse af Skellet ses at have været givet af et andet Vidne af Hellum Herreds Ting samme Dag udgivet; et andet Stykke af Grænsen havde 12 Synsmænd angivet at være saaledes:

»thill thend liden huod agger westen thenn wester Konngissløff wey Som war thuerpløffuitt med fem eller sex Andre

¹⁾ Se »Nogle hist. Efterretninger om Hovedgaarden Kongstedlund« i »Jydske Samlinger« 1889 2. Hefte.

Agre ther nordinn for och en partt seed wdj førtt och offer nogitt som thilforne haffde weritt saaed Saa øster ad samme wratt thill enn Annden huod Agger som Dannemend wonde for thenm paa steden att legge for nørende Aff sønnder Konngisløff liengdalle Saa øster ad samme wratt thill thenn thridi huod Agger som løber nier thill Kieritt norden thill threj høffue och Sønnden thill Kiellingbierig Huad ther innden finndis Norden thill for^{ne} gamill wrattmoll och huod Agger sionnttis thenm Att were nær Konngisløff march och hiede.«

Nogle Steder, hvor Synsmændene optog Syn, fandt de Skellet forvildet ved Pløjning og Sæd, som var indført af Sønder-Kongerslev Mænd og iblandt de Nørre-Kongerslev Mænds gamle Hedejord, saaledes norden for »Lushøj«, og der syntes dem somme Steds at være usædvanlig Sæd og ikke saa fuldkommeligen saaet, at det kunde være nogen saa nyttig eller gavnlig, som det ellers med Rette burde.

Endvidere havde Knud Brade (til Gudumlund) givet Last og Klage paa, at Niels Juel havde med sine Folk og Tjenere inddragen udi hans Ejendom, som han havde Lod og Del udi, i Nørre-Kongerslev Mark og Hede, udi den Ejendom, som havde ligget til Nørre-Kongerslev ulast og ukæret saa lang Tid, at nogen Mand ikke længere kunde mindes, — og der ladet pløje og en Part tværpløjet af Nørre-Kongerslev Mænds Agerjord, som de havde ladet pløje og saa. En Part, som var gammel Hedejord, havde Niels Juel opbrudt og derudi straks iført usædvanlig Sæd. Fremdeles havde han i lige Maade med sine Folk og Tjenere ladet saa en Part af Nørre-Kongerslev Mænds egen fureskaarne Jord, som de selv havde ladet pløje, og noget deraf var Gødeland, som de skulde have ladet ført deres egen Sæd udi, men som altaa nu var dem forment og fratagen, dem til stor Skade og Brøst. Og med samme Pløjning havde Niels Juel villet deres rette Markskel forvilde og forblinde.

Ligeledes havde Jens Justsen, Foged paa Gudumlund, paa hans Husbonds Knud Brades Vegne, givet Last og Klage, at hans Tjener Christen Mikkelsen i Nørre-Kongerslev havde indfuret et Stykke Jord i Nørre-Kongerslev Hede i »Grib« som andre hans Grander og siden ladet det pløje og tilsaa med Havre, i hvilket Stykke Jord en Niels Juels Tjener ved Navn Søren . . . sen derpaa havde ført Sæd af hans Sæd.

Paa Knud Brades og Jens Justsens Side vidnede Palle Gris og Rasmus Jensen af Nørre-Kongerslev. Imod disse paaberaabte Niels Juel sig et gammelt Sandemændsbrev, Lavshævd og Landstingsdom og fremlagde et Sandemændsbrev af Hellum Herreds Ting 1470 quarto næste Tirsdag for St. Mikkelsdag udgivet, som bemeldte, at Sandmænd havde gjort et Tog og ret Markskel mellem Nørre-Kongerslev og Sønder-Kongerslev Marker. Dernæst fremlagde han Lavshævd af samme Herredsting og samme Aar, hvilken til Dels stadfæster Sandemændsbrevet og nærmere bestemmer Skellet. Landstingsdommen af samme Aar lyder paa, at Lavshævd og Sandemænds Tog bør ved Fuldmagt at stande i alle Maader.

Skeltrættens, som her er kortelig refereret, ses ikke at være bleven tilendebragt, da de Mænd, der optog det omtalte Syn og muligt skulde dømme i Sagen, fandt denne tjenlig til ydermere Granskning.

— Den ejendommeligste Fortidslevning i Omegnen af Kongerslev Holm er vistnok en Pælesætning, der findes ude paa Nørre-Kongerslev Kær; Tid efter anden har man truffet paa den ved Pløjning, Grøftning og Tørvegravning paa Kæret. Pælene, der ere af Egetræ, have en Længde af indtil 11 Alen og staa nedrammede i Jorden i en Afstand fra hverandre af 2—3 Alen. Deres øverste Ender, som efterhaanden ere komne til at rage højere og højere op over Jordoverfladen, da denne under Dyrkningen har sænket sig en Del, have været forbundne ved Tværbjælker, i hvilke Taphullerne have kunnet ses, hvorimod de tilsvarende Tappe i Pælene for det meste ere afstødte eller hensmuldrede. Denne mærkelige Pælesætning er i den vestlige Del af Kæret, omtrent 750 Alen uden for Markens nordlige Kant, paa en Banke, der dog kun hæver sig ubetydeligt, saa den er næsten ukendelig i Frastand og nærmest bemærkes derved, at den ikke udelukkende bestaar af den sædvanlige Mosejord, men tillige af sand- og grusblandet Muld. Paa samme Banke skal der tidligere ogsaa være bleven fundet mange Brokker af de gamle røde Munkesten, saa den maa jo sagtens have baaret en Bygning en Gang i en længst forsvunden Tid. Pælesætningen skal oprindelig — efter paalidelige Folks Sigende — have indtaget et Fladerum af ca. 10,000 Kvadratalen. En Mængde af Pælene ere blevne optagne, dels i den senere Tid, dels for flere Aar tilbage, og adskillige staa

endnu ude i Banken. De ere stærke og brugbare. Et af Udhusene i den Gaard, hvortil det meste af Banken med Pælesætningen hører, er til Dels bygget af dette Tømmer. Denne Gaards gamle Navn er Ørstubgaarden (Ør — udtales med betonet Selvlyd — o: Jord til Opfyldning; »at øre« er et gammelt Udtryk for at fylde op med Jord). En anden nærliggende Gaard kaldes Slotsgaarden. At denne kan have faaet dette Navn efter et muligt »Slot« i Nærheden, er vel ikke usandsynligt. Lige forbi Pælesætnings-Banken har i Mands Minde gaaet et større Vandløb, der nu kun er en smal Grøft, men som siges at have været fuldstændigt sejlbart i gamle Dage. ¹⁾

Hvad det har været for en Bygning, af hvis Omgivelser og Grundvold omtalte Pælesætning temmelig sikkert er den sidste Rest, og hvornaar den er faldet i Grus, er for Tiden næppe til at afgøre; ikke heller meddeler nogen mundtlig Tradition det mindste derom. Som en Mærkelighed kan endnu anføres, at der en Gang ved Grøftegravning paa Pælebanken blev fundet en underlig Jordmasse, der paa faldende lignede — Rugkærner. —

Den store Kærstrækning fra Kongerslev Holm ud til Limfjorden danner et ganske karakteristisk Landskab; det er sjældent i Nørrejylland at se en saa vidtstrakt Flade opdyrket og forholdsvis tæt bebygget. I større og mindre Firkanter ligge her Korn- og Græsagre mellem hverandre som paa almindelig Markjord, thi alle Kornsorter kunne nu dyrkes her trods den oprindelig meget side Bund, og jævnligen viser Kærjorden stor Frugtbarhed. En Mængde dybe Grøfter gennemskære Kæret og danne Skel mellem Jordstykkerne paa den ensformige Slette — næsten som i et Marsklandskab.

Paa begge Sider af Gudumlund Holm sender Kæret Udløbere langt ind i Landet, navnlig i Retning af Lindenberg og Skibstedbro. Men hele dets nordlige Del begrænses i temmelig lige Retning af Markerne i Sognene Gudum, Sejlflod og Storvorde, hvis »Højland« falder af som en Kystlinie med for det meste bratte, kalkrige Skraaninger. Overgangen mellem det dyrkede Kær og Vildmosen er naturligvis ganske jævn.

¹⁾ Ogsaa enkelte andre Steder paa Kæret har man truffet paa nedrammede Egepæle, dog kun i ringe Antal og uden Spor af Bygningsrester, især ved tidligere Vandløb og Sumpe.

Som bekendt har den Plads, Vildmosen nu indtager, for Aartusinder siden været opfyldt af sejlbare Saltvande, og det samme har sikkert ogsaa i større eller mindre Grad været Tilfældet med dens Forgøninger. Saa begyndte Mosedannelsen, gradvis og langsomt — meget langsomt; men i Tidernes Løb blev den dog saa fremskreden, at den hindrede Vandstrømmene fra Landet i at bane sig Vej til Havet og Limfjorden. Derved opstod lidt efter lidt de store Ferskvandssumpe og Morasser, som lige til den nyere Tid vare saa almindelige i Vildmosens Nærhed.

Det første virksomme Forsøg paa at tørlægge Vildmose-Egnens Sumpe blev gjort i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede af daværende Kammerherre Friderich v. Buchwald paa Gudumland, en Mand, om hvem der endnu er dunkle Minder tilbage hos Befolkningen.¹⁾ Han tog sig for at dræne de store Kær- og Engstrækninger, som hørte under Gaarden, for at skaffe disses skadelige Vandmasser Afledning. Dræningen foregik ved Nedlæggelse af udborede Træstammer — et besværligt Arbejde og et kostbart Materiale; men det gjorde den tilsigtede Virkning. Og langt bedre hjalp det, da han lod grave en Kanal paa over en Mils Længde fra Lindenberg Aa gennem hele Gudum Sogn og ud til et sejlbart Sted i Aaen nær ved dens Udlob i Limfjorden. Ved alt dette bleve store Strækninger af Omegnen gjorte nyttebringende.

Efterhaanden som Agerbruget siden hin Tid er gaaet fremad og har taget ny Arealer under sit Omraade, er der med Ploven og Spaden gjort Angreb paa selve Mosejorden. Jeg skal i Korthed meddele noget om den Mosekultivering, der har fundet Sted og endnu foregaar paa Lavstrækningen nord for Kongerslev Holm.

Det vakte, som bekendt, megen Opmærksomhed, da Dalgas, Hedeplantningens og Moseopdyrkningens ihærdige Talsmand, gav Oplysning om de store Værdier, der ere indvundne ved Kultivering af Moser i Tyskland og ved de ogsaa her i Danmark foretagne Forsøg i samme Retning. Det af Dalgas da udviklede Princip ved Mosernes Opdyrkning havde man fulgt her i en lang Række Aar tilforn, ganske vist uden at kende de Grunde, hvorpaa Princippet hvilede, men med det fuld-

¹⁾ Se om ham Bricka Biogr. Lex. III, S. 222 f.

komneste Resultat, der kunde ønskes, om end Arbejdet er foregaaet under meget vanskelige Forhold, navnlig med smaa Pengemidler, saa det altsaa nærmest har været Enkeltmands Virkekraft, det kom an paa.

To til tre, ja paa sine Steder indtil 4 Alen under Overfladen af Tørvejorden her ude findes et Sandlag, som det har været Beboernes Opgave at faa bragt ovenpaa. Dette sker paa den Maade, at man graver dybe Kanaler ned til Sandet, som derefter kastes op med Spade og lægges i Bunke langs Kanalen. Arbejdet er ikke altid uden Fare, da der hurtigt samler sig Vand i de dybe Grave. 1889 satte da ogsaa en Grøftegraver Livet til her ude; han gled ned i Bunden af en Kanal og var død og borte, inden hans Arbejdsfæller bemærkede hans Forsvinden.

Sandet spredes saa ud over Mosefladen i et passende Lag. Det indeholder en stor Del Salpeter og er altsaa fra Naturen af i Besiddelse af et Gødningstof; men mest virker det dog ved sin Evne til at sammenholde den løse, svampede Tørvejord og overføre dennes rige Kvælstofmængde til Planterne. Naar Sandet ved Jordens Behandling er sunket ned i denne, og ikke længere virker i Overfladen, maa der atter »sandnes«, som det hedder.

Ved denne Fremgangsmaade er det, at det er lykkedes at forvandle den døde Mosejord til frugtbart Agerland, hvor navnlig Straaafgrøderne kunne blive overordenlig gode.

Indtil for nogle Aar siden var der en væsentlig Ulempe ved at bosætte sig paa Moseterrænet; der kunde nemlig ikke faas ordentligt Drikkevand. I de Brønde, man gravede, viste der sig bestandig — salt Vand. Folk maatte saa bruge Vandet fra Grøfterne, der var alt andet end sundt og vel-smagende. Men omsider prøvede man paa at bore efter Vand, og dybt under Mose, Sand og Saltvand fandt man Jordens rene Kilder.

